

1. Ustawa Towarzystwa Urzędników Prywatnych. Wolność! Równość! Braterstwo! // Gazeta narodowa. – №53. – 30 Czerwca 1848.
2. Instrukcja // Gazeta narodowa. – №53. – 30 Czerwca 1848.
3. Komitet centralny Towarzystwa Urzędników Prywatnych do ogółu tegoż towarzystwa // Urzędnik prywatny. – №1. – 17 Sierpnia 1848.
4. Obywatele którzy na wezwanie Komitetu Centralnego // Urzędnik prywatny. – №3. – 31 Sierpnia 1848.
5. Bal S. Towarzystwo wzajemnej pomocy Oficyalistów prywatnych w pierwszych 25 latach swego istnienia (1868–1892). – Lwow, 1893.
6. Kieszczyński L. Kronika ruchu zawodowego w Polsce. 1808–1939. – Warszawa, 1972.
7. Komitet Centralny Towarzystwa Urzędników prywatnych // Urzędnik prywatny. – №3. – 31 Sierpnia 1848.
8. Przestroga // Urzędnik prywatny. – №3. – 31 Sierpnia 1848.
9. Przepisy moralne dla Urzędników Prywatnych w ohcowanlu z ludem // Urzędnik prywatny. – №9. – 12 Października 1848.
10. Projekt stowarzyszenia przez akcje w celu utworzenia funduszów // Urzędnik prywatny. – №11. – 26 Października 1848.
11. Komitet Centralny Towarzystwa Urzędników Prywatnych do Ogółu tegoż Towarzystwa. Obywatele! // Urzędnik prywatny. – №6. – 21 Września 1848.
12. Projekt Sekcji Stryjskiej // Urzędnik prywatny. – №11. – 26 października 1848.
13. Стеблій Ф. Революції 1848–49 // Довідник з історії України (А – Я) / Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К., 2001.

References

13. Steblij F. Revolyuciyi 1848–49 // Dovidny`k z istoriyi Ukrayiny` (A – Ya) / Posibny`k dlya serednix zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv / Za zag. red. I. Pidkovy`, R. Shusta. – K., 2001.

УДК [655.413:2] (477.84) "1730/1830"

Валентина Бочковська

ПОЧАЇВСЬКИЙ ДУХОВНИЙ ОСЕРЕДОК ЯК ЧИННИК ЗГУРТУВАННЯ УКРАЇНЦІВ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

Анотація. У статті шляхом аналізу репертуару Почаївської друкарні XVIII – початку XIX ст., мови видань, їх оформлення та контактів з іншими видавничими осередками визначено роль Почаївського монастиря як осередку згуртування українців. Зроблено висновок, що найбільш продуктивним у діяльності Почаївської друкарні був її уніатський період - XVIII – початок XIX ст. Характерними особливостями друкарства цього часу були: різноманітний репертуар книг, який включав духовну і світську літературу різних християнських конфесій, оригінальні і перекладні твори релігійно-моралізаторського змісту, багатомовність видань, їх високий мистецький рівень. Діяльність Почаївської друкарні виходила за вузько конфесійні межі. Подібно до того, як київські видання використовувалися не тільки православними, але й католиками візантійського обряду, так і почаївські видання поширювалися серед православного населення України. Безсумнівною заслугою цього культурно-духовного осередку стало те, що він продовжив традицію друкування україномовних видань в умовах, коли Києво-Печерська друкарня була позбавлена такої можливості під тиском указів російських світських і церковних властей. Попри різну конфесійну належність, існували тісні контакти між Почаївським уніатським та Києво-Печерським православним видавничими осередками. Це засвідчувало духовну єдність українських земель попри державні кордони, релігійні та адміністративні перепони світських і церковних властей.

Ключові слова: Почаївський монастир, Почаївська друкарня, українське друкарство, Уніатська Церква, Києво-Печерська лавра.

Bochkovskaya Valentina

POCHAYIV SPIRITUAL CENTER AS A FACTOR OF CONSOLIDATION OF UKRAINIAN PEOPLE OF THE XVIII - BEGINNING OF THE XIX CENTURY

Abstract. Pochayivka Lavra was one of the largest cultural centers in the XVIII - the first third of the XIX century. Pochayivka Lavra Printing house, after the printing house of the Kyiv-Pechersk Monastery, was one of most powerful publishing center in the Ukrainian lands. Until the end of the XVIII century it published about 250 editions in Cyrillic and about 200 editions in Latin and others languages. At present, relevant is unbiased and objective coverage of all aspects of the activity of the Pochayivka Lavra at the period of the Basilians as the least studied and on the other hand as the most productive period, especially in the book publishing process.

The purpose of this article is an attempt to determine the role of the Pochayiv monastery as the center of the unification of Ukrainians, analyzing the repertoire of the Pochayiv publishing house at the 18th and the beginning of the 19th century, the language of publications, their design and contacts with other publishing houses.

It is concluded that the most productive activity of the Pochayiv printing house was Uniate period - XVIII - beginning of the XIX century. The typical features of the printing industry of this time were: a diverse repertoire of books that included the spiritual and secular literature of various Christian confessions, original and translated works of religious moralistic content, multilingual editions, and their high artistic level. The activity of the Pochayiv Assumption printing house extending beyond narrow

confessional boundaries. Like the Kyiv editions were used not only by the Orthodox, but also by the Catholics of the Byzantine rite, the Pochaiv books and engravings spread among the Orthodox population of Ukraine. The undoubted merit of this cultural and spiritual center was that it continued the tradition of printing Ukrainian-language publications in conditions where the Kyiv-Pechers'ka printing house was deprived of such a possibility under the pressure of decrees of Russian secular and church authorities. The Pochayiv printing house maintained close contacts with other publishing centers - both Uniate and Orthodox. This is evidenced by the active using and reprint of their publications in Pochaiv. Despite the different denominations, there were close contacts between the Pochayiv Uniate and Kyiv-Pechers'k Orthodox printing houses. This testified to the spiritual unity of Ukrainian lands besides state borders, religious and administrative barriers of secular and church authorities.

Key words: Pochayiv monastery, Pochayiv publishing house, Ukrainian printing, Uniate Church, Orthodox Church.

У XVIII - першій третині XIX ст. Почаївський Успенський монастир був і одним із найбільших культурних центрів. Після друкарні Києво-Печерського монастиря Почаївська друкарня, хоча й представляла інший конфесійний центр, була найпотужнішим з видавничих осередків на українських землях. За даними сучасних бібліографів упродовж століття своєї діяльності (від заснування до 30-х років XIX ст.) вона опублікувала понад 320 видань кириличним [7] та близько 300 латинським шрифтом [14] різними мовами.

Дослідження з історії Почаївського монастиря, одного з найдавніших і найславніших українських монастирів, на сучасному етапі є цікавою і невід'ємною сторінкою історії і культури України. Враховуючи, що цій розлогій темі було присвячено лише три фундаментальні монографії – дві з них, авторами яких були архімандрит Почаївського монастиря Амвросій (Лотоцький) [1] та протоієрей О. Хойнацький [17], створені в середині та в кінці XIX століття, та монографія видатного українського історика І. Огієнка [13] початку XX століття, що дійшла до українського читача тільки у 2004 році, - очевидна необхідність прочитання цієї сторінки історії з нових, сучасних позицій.

Актуальним на сучасному етапі є неупереджене та об'єктивне висвітлення усіх сторін діяльності Почаївського монастиря уніатського періоду як найменш досліджуваного, а з іншого боку, і як найбільш продуктивного з точки зору книговидавничої діяльності. Навіть знаний дослідник Православної Церкви І.Огієнко, при всій своїй упередженості до унії, не міг не визнати, що «період уніатський (1730 – 1831) в історії Почаївської друкарні – це період найбільшої її слави, хоча й служила вона тоді лише частині українського народу» [13, с. 226].

Метою даної статті є спроба шляхом аналізу репертуару Почаївської друкарні XVIII – початку XIX ст., мови видань, їх оформлення та контактів з іншими видавничими осередками визначити роль Почаївського монастиря як осередку згуртування українців.

Репертуар видань

Своєрідні суспільно-історичні та релігійні умови, в яких діяла Почаївська друкарня, обумовили специфіку її видавничої діяльності. Понад 60% продукції друкарні склала літургійна література і книги релігійного змісту: збірники проповідей, молитовники, релігійні пісні.

Репертуар книг Почаївської друкарні був надзвичайно різноманітний. Це, передусім, православна і уніатська літургійна література, представлена ошатними виданнями Євангелій, Службеників, Апостола і Тріоді та мало форматними книгами, як Молитвослов, Требник, Октоїх, Трефологійон. Їх популярність серед українців засвідчили їх неодноразові перевидання. Так, Службеник виходив 8 разів, зокрема у 1734, 1735, 1744, 1765, 1778, 1788, 1791, 1809 роках, Апостол у 1759, 1768, 1780 та 1783 роках, Євангеліє у 1759 (два видання), 1768, 1771 і 1780 (два видання), 1818 роках.

Особливим попитом користувався збірник «Гора Почаївська», який містив опис Почаївського монастиря та чудес від ікони Почаївської Богородиці. Відомо, що на 1721 р. в монастирському літописі вже було зафіксовано 539 чуд від знаменитої Почаївської святині. Опис цих чудес містило вже перше видання «Гори Почаївської» 1742 р. Збірник, розрахований на найширше коло читачів, виходив спочатку слов'янською, згодом польською мовами: у 1742, 1757 (польською мовою), 1772, 1793, 1803 роках. Важливість цього іміджевого видання для Почаївського монастиря, яке мало привертати увагу численних паломників, можна порівняти з «Патериком Печерським» для Києво-Печерської лаври.

Варто зазначити, що всі наступні видання цієї книги обов'язково доповнювалися новими чудами, де фіксувалося не лише чудо, а й рік, коли воно відбулося. Ця традиція продовжилася і з переходом монастиря до складу Російської Православної Церкви. Архімандрит Григорій в своїй праці «Описание событий и достопамятностей Пochaевской лавры» (1846) [3] занотував декілька таких свідчень, що мало увиразнити авторитет обителі як російської православної, позаяк це, на його думку, підтверджувало Божу благодать над Почаївською лаврою і силу чудодійності ікони Почаївської Богородиці, яка не полишила обитель за її нових господарів.

Світська продукція друкарні представлена навчально-освітньою літературою (шкільні підручники та посібники, словники, повідомлення про екзамени, тези диспутів, п'єси, програми вистав тощо), популярною історичною лектурою, перекладами з античних і тогочасних французьких та італійських авторів, календарями–порадниками тощо. Отже, Почаївська друкарня задовольняла запити українського населення різного освітнього та духовного рівня.

Мова видань

Зі стін Почаївської друкарні виходили книги твори різними мовами – богослужбові твори слов'янською мовою, праці українських авторів польською та латинською мовами, друкарі також виконували замовлення окремих польських письменників на друкування їхніх творів. Проте безсумнівною заслугою цього культурно-духовного осередку є те, що він продовжив традицію друкування україномовних видань в умовах, коли Києво-Печерська друкарня була позбавлена такої можливості під тиском цензури російських світських і церковних властей. Зокрема, сучасні дослідники виявили 39 видань, тексти яких повністю або частково надруковані українською мовою [12]. Як стверджує Я. Ісаєвич, «у низці почаївських друків, особливо другої половини XVIII ст., впроваджувалася мова, близька до народнорозмовної. Нею, зокрема, надруковані два видання, високо оцінені І.Франком, — порадики про засади чемної поведінки для молоді ("Політика свіцькая", 1770 р.) і господарський порадики І.Ленкевича ("Книжиця для господарства...", 1788 р.)» [11, с. 282].

Побутування української мови у книгах почаївського друку залежало від функцій тих чи інших видань у релігійній практиці. Так, у богослужбових книгах українська мова присутня в текстах, де відіграє значну роль волевиявлення окремої особи (шлюбна або чернеча присяга, чин сповіді тощо), а також у місцях тлумачного характеру. До таких книг належить і третє видання Требника 1792 р. На відміну від попередніх почаївських Требників, до нього було включено включений зразок метричних записів, поданий двома мовами – українською і польською.

Показово, що у передруках одних і тих самих книг україномовна частка видання могла бути різною. Текст книги «Народовіщаніє» 1778 р. порівняно з попереднім її виданням 1768 р. містив більший відсоток україномовних частин [2, с. 419, 435].

Контакти з іншими видавничими осередками

Почаївська друкарня підтримувала тісні контакти з іншими видавничими осередками – як уніатськими, так і православними. Про це свідчить використання та передрук їх видань у Почаєві. Так, 1750 р. тут перевидано за супрасльським друком 1697 р. «Послідованіє постригу в малий іночеський образ і в великий» [11, с. 282]. За даними, наведеними Я. Ісаєвичем, можна припустити, що для потреб унійних парафій Почаївська друкарня передрукувала брошури унівського друку «Возслідованія праздником Пресв. Таїни Евхаристії, состраданія Пресв. Богородици і блаженнаго священомученика Йосафата от святого собора Замойского преподаним» [11, с. 280]. У бібліографії відомі унівські видання цих текстів 1738 і 1745 років та почаївські, датовані 1741, 1742, 1745, 1757 та 1762 років [11, с. 280].

Значна частина почаївських друків була тематично пов'язана з культурою і Церквою українців східного обряду. Хоч друкарня була уніатською, вона нерідко передруковувала богослужбові тексти з православних видань. Як вважав Я. Ісаєвич, це пов'язано як з прагненням продавати свої книги православним, так і з переконанням про канонічність текстів з православних друкарень [11, с. 280].

Про вплив київських видань свідчать їх активні передруки та запозичення. Так, нами зафіксовано 5 почаївських видань Великого Катехизису Петра Могили 1645 р. («Собрание краткія науки о артикулах веры»), які є передруками московського видання 1649 р. цієї книги – два датовані 1782 р. і 3 – 1783 р. [2, с. 443]. Почаївський Молитвослов або Требник 1741, 1771, 1786 та 1792 років містить значні запозичення з Требника Петра Могили лаврського друку 1646 р. Зокрема, почаївське видання містить майже точний передрук київського тексту «О тайні супружества», окремо подано чин заручин, де запитання і відповіді та присяга теж надруковані українською мовою, збережено тут і могилянське застереження, що виголошувати звернення варто «руским языком», тобто саме українською мовою [2, с. 385].

Крім творів Петра Могили, Почаївська друкарня активно використовувала й інші твори київських учених, надруковані у Києво-Печерській лаврі. Так, твір «Слово к народу кафолическому» (1765) містив уривки з «Четій-Міней» Димитрія Туптала [2, с. 414-415], а до складу видання «Акафисты различные» (1776, 1798) увійшов (на 20 нумерованих аркушах) – твір Іоасафа Кроковського «Акафист святей великомучениці Варварі», вперше надрукований в друкарні Києво-Печерської лаври в 1698 р.

Характерно, що почаївські видавці іноді брали за зразок київські видання, міняючи лише обкладинку, або друкували без відповідної передмови. Так, укладаючи опис Чернігівської єпархії, Філарет Гумільовський виявив у складі бібліотеки Чернігівського архієрейського дому Октоїх почаївського друку 1758 р., причому автор опису зазначив, що цей Октоїх «во всем согласный с таковым кievской печати, кроме того, что в начале нет здесь предисловия» [8, с. 60].

Як наслідок тривалих контактів між обома культурними осередками українських земель, в бібліотеці Почаївського монастиря відклалося чимало стародруків Києво-Печерської лаври. Зокрема, один із бібліотечних каталогів, складений 1891 р. ієромонахом Афанасієм, зафіксував не менше 20 печерських видань XVII-XVIII ст. [5]. Ту обставину, що православними київськими виданнями широко користувалися почаївські уніати, засвідчує також те, що в окремому списку кліросних василіанських книг 1835 р., які залишилися після передачі монастиря Православній Церкві, значилися Акафист, 2 Требники Петра Могили і Акафист святей великомучениці Варварі друку Києво-Печерської лаври [4, арк. 3 – 3 зв.].

Активне використання Почаївським монастирем у своїй культурно-просвітницькій діяльності книг інших, зокрема православних видавничих осередків, засвідчують візитаційні описи. Так, вже в першій візитації 1714 р. в «Реєстрі книг монастиря Почаївського руських в бібліотеці» зустрічаються книги острозького друку. Серед них тільки знаменитої Острозької Біблії 1581 р. – 3 примірники, крім того, львівські видання: Анфологійон -2, Октоїх -2, Часослов – 3. Київські видання представлені «Патериком», «Часословом (великим), «Мир с богом человеку» (очевидно, твір Інокентія Гізеля 1661 р.), творами Антонія Радивилівського «Огородок Марії Богородиці» (1676) та «Вінець Христов» (1688). У монастирській збірці були також твори Лазаря Барановича «Меч духовний», «Труби словес проповідних» - 2, Іоанкія Галятовського «Ключ розуміння» – 3, «Месія правдивий» [6, арк. 17 зв.].

Видання київського та острозького друку зазначені і в каталозі книг 1736 р.: «Життя святих» Дмитрія Туптали на цілий рік (4 книги), твори Лазаря Барановича «Меч Духовний», «Труби» (2 книги), «Патерик Печерський», «Огородок», «Алфавіт» (віршами), 2 друковані Біблії, «Лекарство на оспалый умисл» (Острог). В бібліотеці була і книга Петра Могили «Lithos albo Kamien prawdy Cerkwie ruskiey» [10].

Мистецьке оформлення книг

Почаївська друкарня приділяла велику увагу мистецькому оформленню книг. Вже перше видання Почаївського монастиря Службеник 1734 р. вирізнялося оригінальністю композиції та оздоб титульного аркуша. Ошатно оформленими були й інші богослужбові почаївські друки — Мінея празнична (Анфологійон), Псалтир (1737, 1750 та ін.), Службеник (1744, 1765, 1791), Апостол (1759, 1768, 1780, 1783), Євангеліє (1759, 1780), дванадцять томів службених Міней та інші.

Заслуговують на увагу майстри, які забезпечували високомистецьке оформлення книг. Від початку діяльності друкарні до середини XVIII ст. це були головним чином Андрій Голота і Йосиф Гочемський, у 70-80-х роках - Адам Гочемський. Службеники в Почаєві уніатського періоду були чудово проілюстровані, крім названих вище осіб, також гравером Іваном Стрільбицьким.

Варто зазначити, що у традиціях часу була характерна міграція граверів. Одні і ті самі особи могли працювати у кількох видавничих осередках. Так, Андрій Голота – автор титулу-мідериту почаївських Службеників 1734, 1735 і 1744 років – працював також у Києві, Вільно, Львові [2, с. 391].

Гравери, які співпрацювали з друкарнею, виготовляли і станкові гравюри — крім сюжету «Облога монастиря турками» (знаменита гравюра Никодима Зубрицького [1704], який працював у Львові, Почаєві, Києві), збереглися гравюри з зображенням Почаївської чудотворної ікони, а також сцени її коронування 1773 р.

Можна стверджувати, що найпоширенішим і найулюбленішим сюжетом почаївської гравюри було зображення Почаївської Богоматері та її чудес. Зокрема, нами виявлено чотири варіанти цієї гравюри, надруковані на аркушах паперу, шовку чи атласі. Причому сюжет з цих гравюр перегукується з дуже популярною книгою «Гора Почаївська». Очевидно, саме з цієї книги автори гравюр запозичили сюжети чуда.

Показово, що почаївські гравери іноді використовували сюжети з київських видань. За Я. Ісаєвичем, у п'ятитомній Біблії 1798 р. титульний аркуш запозичено з київського видання, тільки замість лаврської Успенської церкви вміщено зображення Почаївської (теж Успенської) церкви [11, с. 280]. Творчі зв'язки почаївських граверів з київськими сприяли поліпшенню мистецького рівня друків обох друкарень.

Ареал розповсюдження видань Почаївської друкарні

Існують дані про те, що книги і гравюри, надруковані у Почаївській друкарні, мали значне поширення, причому на території усіх українських земель. Природньо, що найбільше книг почаївського друку відклалося у найближчих до Почаєва регіонах. Так, наявність книг почаївського друку у більшості населених пунктів Волині зафіксував М. Теодорович у своїх історико-статистичних описах повітів Волинської губернії [15].

Попри складні перепони видання почаївського друку потрапляли і на західноукраїнські землі. Відомо, що з 115 кирилических книг XVII - XVIII ст., що збереглися до нашого часу у 42 буковинських селах, 17 було надруковано у Почаєві (серед інших книг 40 було надруковано у Львові, 30 - в Києві, 2 - в Стратині і 1 - в Чернігові) [16, с. 164].

Показово, що шляхи міграції почаївських стародруків охоплювали й Київ та Лівобережжя під владою Російської імперії, хоча владні структури суворо контролювали і забороняли поширення видань неправославних друкарень. Так, укладаючи опис Чернігівської єпархії, Філарет Гумільовський виявив у складі бібліотеки Чернігівського архієрейського дому Октоїх почаївського друку 1758 р. з приміткою: «Году 1762 месяца іюня 19 дня сей октоих куплен за золотих полских 54 и грош. 15 з оправою з типографіи почаевской, до монастира пустынского пры церкви оуспенія пресв. Богородицы в воеводстве мстиславском застающаго за провинциалства іеромон. Карпинского чина Св. Василия Великаго» [8, с. 60]. Тобто, почаївське видання перед тим як потрапити до Чернігова було придбане до уніатського храму Мстиславського воєводства на території Білорусі. В іншому населеному пункті Чернігівської єпархії, с. Петрів Корінь, Філарет Гумільовський виявив Євхологійон почаївського друку 1786 р. [9, с. 173].

Таким чином, Почаївський видавничий осередок своєю діяльністю зробив потужний внесок в культурну скарбницю українського народу і служив

важливим його консолідує осередком. Найбільш продуктивним у діяльності Почаївської друкарні був її уніатський період - XVIII – початок XIX ст. Характерними особливостями друкарства цього часу були: різноманітний репертуар книг, який включав духовну і світську літературу різних християнських конфесій, оригінальні і перекладні твори релігійно-моралізаторського змісту, багатомовність видань, їх високий мистецький рівень. Діяльність Почаївської друкарні виходила за вузько конфесійні межі. Подібно до того, як київські видання використовувалися не тільки православними, але й католиками візантійського обряду, так і почаївські видання поширювалися серед православного населення України. Безсумнівною заслугою цього культурно-духовного осередку стало те, що він продовжив традицію друкування україномовних видань в умовах, коли Києво-Печерська друкарня була позбавлена такої можливості під тиском указів російських світських і церковних властей. Попри різну конфесійну належність, існували тісні контакти між Почаївським уніатським та Києво-Печерським православним видавничими осередками. Це засвідчувало духовну єдність українських земель попри державні кордони, релігійні та адміністративні перепони світських і церковних властей.

1. Амвросий (Потоцкий). Сказание историческое о Почаевской Успенской Лавре. – 3-е изд. – Почаев, 1886. – 320 с.

2. Бочковська В., Хауха Л. Зібрання українських стародруків | Валентина Бочковська, Людмила Хауха. - Київ: Адеф-Україна, 2012. – 481 с.

3. Григорий, архимандрит. Описание событий и достопамятностей Почаевской лавры /архимандрит Григорий. – Почаїв, 1846.

4. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 258 (Духовний собор Почаївської Успенської лаври), оп. 3, спр. 68.

5. ДАТО, ф. 258, оп.3, спр.146.

6. ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1178.

7. Железняк О. Почаївські видання кириличним шрифтом (1734-1830) / Ольга Железняк // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки: зб. наук. праць/ НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. - К., 2011. - С. 162-192

8. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 2. – Чернигов, 1873. – 242 с.

9. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн.5. – Чернигов. 1874. – 444 с.

10. Інститут рукопису НБУВ, ф. 231, оп.1. спр. 152.

11. Ісаєвич Я.Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми /Я.Д. Ісаєвич.- Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

12. Кисельов Р. Є. Лексика української мови в почаївських виданнях XVIII – першої третини XIX / Р.Є. Кисельов. Автореферат канд. дис. – Київ, 2005. – 18 с.

13. Огієнко І.І. Свята Почаївська лавра / І.І. Огієнко. – Київ : Наша культура і наука. 2004. – 440 с.

14. Рудакова Ю. Почаївські видання латинським шрифтом або з використанням латинського шрифту (1730-ті - 1830) / Юлія Рудакова // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки: зб. наук. праць/ НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. - К., 2011. - С. 193-246.

15. Теодорович Н.И. Волынь в описаниях городов, местечек и сел. – Т. II – V. – Почаев, 1899-1900.

16. Торжество історичної справедливості. - Львів, 1968. - 164 с.

17. Хойнацкий А.Ф. Почаевская Успенская лавра. Историческое описание / Труд А.Ф. Хойнацкого, испр. и доп. Г.Я. Крыжановским. – Почаев, 1897. – 557 с.

References

1. AMVROSIY (LOTOTSKIY). (1886). Skazaniye istoricheskoye o Pochayevskoy Uspenskoj Lavre [The historical legend about Pochayiv Uspensky Monastery]. Monography. 3-ye izd. Pochayev, (in Russian)

2. БОЧКОВСЬКА, В., КНАУКНА, Л. (2012). Zibrannya ukrayins'kykh starodrukiv [Collection of Ukrainian old-age books]. Directory. Kyiv. Adef-Ukrayina]. 481 p. (in Ukrainian).

3. GRIGORIY, arhimandrit (1846). Opisaniye sobytij i dostopamyatnostey Pochayevskoy lavry. [Description of events and memorabilia of the Pochaev Lavra]. Monography. Pochaiv. (in Russian)

4. Derzhavny Arkhiv Ternopil Oblast (DATO). Fond 258 (The Spiritual Cathedral of the Pochayiv Uspenska Lavra). Opys 3. Sprava 68.

5. DATO. Fond 258. Opys 3. Sprava 146.

6. DATO. Fond 258. Opys 3. Sprava 1178.

7. ZHELEZNYAK, O. (2012). Pochayiv's'ki vydannya kyrylychnym shryftom [Pochayiv publications in Cyrillic font]. Article. Drukarnya Pochayiv's'koho Uspens'koho monastyrya ta yiyi starodruky. Zbirnyk naukovykh prats'. Kyiv. S. 162-172. (in Ukrainian).

8. Istoriko-statisticheskoye opisaniye Chernigovskoy yeparkhii. Historical and statistical description of the Chernigov diocese (1873). Directory. Kn. 2. Chernigov. 242 p. (in Russian)

9. Istoriko-statisticheskoye opisaniye Chernigovskoy yeparkhii. Historical and statistical description of the Chernigov diocese (1874). Directory. Kn. 5. Chernigov. 444 p. (in Russian)

10. Instytut rukopysu NBUV. Fond 231. Opys 1. Sprava 152.

11. ISAYEVYCH, YA.D. (2002). Ukrayins'ke knyhovydannya: vytoky, rozvytok, problemy [Ukrainian book publishing: origins, development, problems]. Monography. Lviv. 520 s.(in Ukrainian)

12. KYSEL'OV, R. (2005). Leksyka ukrayins'koyi movy v pochayiv's'kykh vydannyakh XVIII – pershoyi tretyny XIX. Abstract dis. [Lexics of the Ukrainian language in the novels of the XVIII - the first third of the XIXth century]. 18 p. (in Ukrainian).

13. OHIYENKO, I.I. (2004). Svyata Pochayivska lavra [Sacred Pochaev Lavra]. Monography. Kyiv. Nasha kul'tura i nauka. 44 p. (in Ukrainian).

14. RUDAKOVA, YU. (2011). Pochayivski vydannya latynskym shryftom abo z vykorystannyam latynskoho shryftu (1730-ti - 1830) [Pochaev publishing in Latin or using the Latin font (1730s - 1830)]. Article. Drukarnya Pochayivskoho Uspenskoho monastyrya ta yiyi starodruky. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv. S. 193-246. (in Ukrainian).

15. TEODOROVICH N., I. (1899-1900). Volyn' v opisaniyakh gorodov, mestechek i sel [Volyn in the

descriptions of cities, towns and villages]. Directory. T. II-V. Pochayev. (in Russian).

16. Torzhestvo istorychnoyi spravedlyvosti [Celebration of historical justice]. (1968). Monography. Lviv. 164 p. (in Ukrainian).

17. KHOYNATSKIY, A.F. (1897). Pochayevskaya Uspenskaya lavra. Istoricheskoye opisaniye. [Pochaev Uspenia Monastery. Historical Description]. Monography. Pochayev. 557 p. (in Russian).

УДК 130.2+323.113(=161.2)

Ірина Валявко

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА: ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ ТА ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ (ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ)

Анотація. У статті аналізується феномен національної та культурної ідентичності, який набуває в сучасному глобалізованому світі значення засадничого способу людського буття і лежить в основі найглибших мотивацій життєдіяльності людини. Ситуація «гібридної війни», в якій Україна знаходиться вже понад 3 роки, спрямувала її громадян до інтенсивного пошуку власної національно-культурної ідентичності та визначення своєї громадянської позиції. В такі кризові, і в багато чому визначальні історичні часи, особливої ваги набувають постаті видатних особистостей, з якими нація себе ідентифікує і які, уособлюють її творчий потенціал. До таких «знакових постатей» української нації належать неординарні мислителі та видатні науковці -- філософ, славіст, дослідник духовного життя слов'ян Дмитро Чижевський (1894-1977) та лінгвіст, історик літератури, літературний та театральний критик Юрій Шевельов (1908-2002). Дмитро Чижевський і Юрій Шевельов внесли вагомий вклад в дослідження української культури і ознайомлення світу з її досягненнями, що згодом уможливило адекватне сприйняття державної незалежності України. Кожен з них виплекав цілу низку відомих славістів та лінгвістів, котрі очолили кафедри в провідних університетах світу і через них продовжилось вивчення і зацікавлення української культурою. Вони обидва свідомо обрали свою національну ідентичність і прийшли до української культури на хвилі протесту і етичної неможливості відмежування -- в кризові часи її заперечення і фактичного нищення. Це багато в чому нагадує сучасну ситуацію, коли на хвилі «гібридної війни» і протесту проти загарбницьких дій російською державою у багатьох громадян України відбулась тотальна «українізація». Україні поталанило мати серед тих, хто себе з нею ідентифікував, мислителів світового масштабу, серед яких, безумовно, почесне місце займають Дмитро Чижевський та Юрій Шевельов.

Ключові слова: національна ідентичність, українська культура, ідентифікація, глобалізаційні процеси, інтелектуальний простір

Iryna Valiavko

NATIONAL IDENTITY AS ONE OF THE FACTORS CONTRIBUTING TO THE CONSOLIDATION OF THE UKRAINIAN SOCIETY: DMYTRO CHYZHEVSKYI AND YURIY SHEVELIEV (HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXTS)

Abstract. The study analyzes the phenomenon of national and cultural identities, which acquires the meaning of the fundamental mode of human existence in the modern globalized world. The "hybrid war", in which Ukraine has been involved for more than 3 years, has directed its citizens not only to discover their national and cultural identities but also to determine their civic position. During such critical historical times, a special attention is given to outstanding personalities, with whom the nation identifies itself and who embody its creative potential. Among such "iconic figures" of the Ukrainian nation, we recognize the following thinkers and prominent scholars: philosopher, Slavist, and scholar Dmytro Chyzhevskiy (1894-1977), and linguist, historian, literary critic Yuriy Sheveliev (1908-2002). Dmytro Chyzhevskiy and Yuriy Sheveliev made a significant contribution to the study of Ukrainian culture. They have introduced achievements of the Ukrainian culture to the world, and it enabled an adequate perception of Ukraine as an independent state. Each of them had a significant influence on a number of famous Slavists and linguists from the leading world universities, who continued the study of the Ukrainian culture. Both scholars deliberately chose their national identity and popularized Ukrainian culture during the period of protests and the ethical impossibility of separation. It was a hard time of denial and destruction of Ukrainian culture. This historical period reminds us the current situation in Ukraine, when on the wave of the "hybrid war" and protests against the aggressive Russian occupation many